

Др СТЕЈА ФИЛИПИ-МАТУТИНОВИЋ
Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић“, Београд

УДК 027.53

БИБЛИОТЕЧКИ СИСТЕМИ И ПРОБЛЕМИ ЊИХОВОГ ПОВЕЗИВАЊА У СРБИЈИ

Библиотекарство је одувек било професија усмерена, пре свега, ка корисницима и њиховим потребама, а стручњаци запослени у библиотекама традиционално су окренути међусобној сарадњи и комуникацији на најширем доступном простору. Како би се комуникација и сарадња олакшале, било је неопходно прихватање међународних стандарда. Појава интернета и светске мреже дефинитивно је променила свет библиотекарства, а његов аспект везан за тесну међусобну сарадњу учинила још значајнијим.

Библиотекарство у Србији је крајем осамдесетих година било добро развијено и били су прихваћени светски трендови повезивања библиотека. У тадашњој Југославији био је успостављен систем узајамне каталогизације, који је био на нивоу најразвијенијих земаља света. Успостављен је заједнички централни електронски каталог и локални електронски каталози библиотека укључених у систем. Ондашња технологија захтевала је постојање једног централног рачунара који је, преко тада постојеће телекомуникационе мреже, био повезан са локалним рачунарима, на којима су се налазиле базе података појединих библиотека или група библиотека. Када се распадом Југославије распао и овај систем, Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ наставиле су да раде у локалу на истом софтверу, а систем узајамне каталогизације наставио је да се развија само у Словенији. Тадашњи покушаји за поновно обједињавање система на другом софтверу нису успели. Библиотеке у Србији, које нису желеле да заостају у процесу аутоматизације, почеле су да граде локалне електронске каталоге уз помоћ софтвера

прављених најчешће прилагођавањем UNESCO-вог софтвера, бесплатно доступног земљама у развоју (БИБЛИО, MMARC, итд.) и многе од њих су направиле каталоге дела или целе збирке којом располажу.

Појава интернета и светске мреже учинила је да овакви електронски каталози више не задовољавају потребе ни библиотекара ни корисника. Неспорна је чињеница да у доба интернета корисници очекују да податке о фондовима библиотека пронађу преко мреже, а не да обилазе једну по једну библиотеку која, можда, има оно што им је потребно. Библиотеке су, пре свега, сервис корисника, а у доба интернета корисници нису само они који физички долазе у библиотеку, већ и сви корисници мреже, односно сви грађани света са приступом интернету. Програми који не подржавају рад у мрежи ускоро ће бити и технолошки превазиђени, јер оперативни систем DOS потпуно излази из употребе и нове генерације персоналних рачунара га неће подржавати (БИБЛИО, MMARC, PERGAM, итд.). У тој ситуацији често се јављују дилеме код библиотекара – шта и како даље? Ако имају електронске каталоге у којима су записи унети у складу са правилима UNIMARC-а, онда се може урадити конверзија ових записа и њихов унос у систем узајамне каталогизације. Уколико је било одступања од правила, рационалније је преузети записе са хоста, јер је поступак преузимања записа доста брз и једноставан, те се за неколико хиљада записа тај посао може релативно брзо завршити. У сваком конкретном случају најбоље је анализирати записе и обратити се стручњацима из Центра Виртуелне библиотеке Србије при Народној библиотеци Србије, како би предложили најрационалније решење, с обзиром да већ поседују нека искуства.

Код библиотека које су раније биле учеснице у систему узајамне каталогизације, постојала је свест о потреби поновног успостављања мреже библиотека и система узајамне каталогизације на нивоу Србије, те су урађени пројекти „Виртуелна библиотека Србије“ и „Изградња кооперативне мреже високошколских библиотека у Србији“. Оба пројекта су прихваћена од стране финансијера – Фонда за отворено друштво и Европске Комисије у оквиру програма Темпус. У том тренутку једини свеобухватан и потпуно завршен програмски пакет за библиотеке, који има интерфејсе на српском језику и чији однос квалитет/цена је био прихватљив за Србију, био је COBISS, те је стога, уз подршку стручњака из ЕУ, он и изабран. COBISS софтвер је производ који је Институт информацијских знаности из Марибора наставио да развија за потребе Словеније и после распада Југославије. Тренутно се у Словенији паралелно користе две генерације овог софтвера, COBISS 2 и COBISS 3. Библиотеке постепено прелазе на COBISS 3, који је технолошки много напреднији и има доста нових модула, значајних, пре свега, за велике библиотеке. COBISS 2 ради на алфа-серверима на које се везују терминали или PC рачунари и на Open VMS оперативном систему, који не представљају „задњу реч“ технологије, али су изузетно поуздани у ра-

ду и не захтевају перманентно одржавање. COBISS 3 је развијен у Javi, која омогућава функционисање апликација на различитим платформама (Windows XP, Linux). Имплементација овог програма у Србији се очекује до краја 2005. Успостављена је координација пројеката „Виртуелна библиотека Србије“ и „Изградња кооперативне мреже високошколских библиотека у Србији“, обједињена су добијена средства и фебруара 2003. почео је да функционише хост у Народној библиотеци Србије на који је постављен централни узајамни каталог Републике Србије са 1.400.000 записа. Данас централни узајамни каталог Србије има преко 1.500.000 записа, а у току је конверзија записа о свим књигама из штампаних каталога библиографија домаћих књига. У њега је укључена и библиографија текуће издавачке продукције Србије.

На Универзитету у Новом Саду је развијен програмски пакет BISIS, који такође подржава систем узајамне каталогизације, заснован је на PC платформи и независан од оперативног система, али има другачију концепцију централног каталога. Централни каталог у систему COBISS налази се на једном серверу-хосту система и када било који учесник у систему узајамне каталогизације направи запис, једна његова копија иде аутоматски у локалну, а једна у централну базу на хосту. Када корисник постави у COBISS-у упит за претраживање хосту, добија један одговор са пописом свих библиотека укључених у систем које поседују тражени документ. Централни каталог у систему BISIS не поседује обједињену базу записа, већ, када добије упит од корисника, прослеђује га свим локалним системима, сакупља резултате и приказује их као јединствен резултат претраживања. На овом систему ради више библиотека у Војводини, а оне заједно имају око 100.000 записа.

Што се техничке стране програмских пакета тиче, то није питање за библиотекаре. Оба пакета омогућавају коришћење дијакритичких знакова и ћириличног исписа, поштују библиотечке стандарде и довољно су дуго у употреби, да се може рећи да задовољавају потребе аутоматизације библиотека, мада у BISIS-у не постоје сви модули за библиотечко пословање које COBISS садржи.

Иза COBISS-а стоји државна институција Словеније – Институт информацијских знаности (са око 100 запослених), која прати све светске библиотекарске стандарде. Они се уносе у нове верзије програма, које се одмах дистрибуирају свим учесницима система. Постоји разрађен систем обучавања библиотекара са доделом лиценци за рад у систему онима који прођу курсеве и ураде одређен број исправних записа, као и техничка подршка искусних програмера и систем инжењера који одржавају систем и помажу регионалним центрима у Србији, Црној Гори, Македонији и Босни и Херцеговини да систем функционише без застоја 24 сата дневно, сваког дана у години. Новембра 2004. успостављен је и систем COBISS. Net у ових пет др-

жава, који омогућава бесплатно преузимање записа, којих је данас око 6 милиона. То је од изузетног значаја за библиотеке у Србији које су укључене у систем, јер штеди радно време библиотекара. Просечно за израду једног записа треба 1 сат, те је оволики фонд записа, доступних за бесплатно преузимање, огромна уштеда радног времена, које библиотекари могу употребити за унапређивање рада са корисницима. Осим тога, библиотекари у малим библиотекама су ослобођени бриге око одржавања система, јер то за њих обавља Центар Виртуелне библиотеке Србије у Народној библиотеци Србије. То је веома важно када се имају у виду материјалне могућности библиотека да плате информатичке стручњаке који би радили тај посао за њих, а који су неопходни уколико та служба није централизована. Стручна помоћ библиотекара у систему, додатна обука и приручници на српском језику такође су значајна помоћ у раду. COBISS систем је прерастао у регионални систем који и еминентни стручњаци из света сматрају веома добрим, а његова употреба у свим народним и високошколским библиотекама Словеније донела је Словенији прво место у свету по броју корисника библиотека преко интернета (www.sibis-eu.org SIBIS Pocket Book 2002/03 *Measuring the Information Society in the EU, the EU Accession Countries, Switzerland and the US / Empirica Gesellschaft für Kommunikations- und Technologieforschung mbH, Bonn*).

У свету постоји много програмских пакета за библиотечку делатност, али је веома мало оних који имају континуитет развоја, прате стандарде и спремни су да прилагођавају програм потребама конкретних библиотека. Програми за комплетну аутоматизацију пословања библиотека, од уписа корисника, преко набавке, обраде, циркулације и међубиблиотечке позајмице, су изузетно комплексни и слични су по томе једино програмима за банкарско пословање. Самим тим, они су и веома скупи и за израду и за одржавање – цена са инсталацијом и прилагођавањима потребама може бити и више од милион еура. Програми који су најзаступљенији у Европи и САД су *Aleph*, *Horyzon* и *Voyager*. При одлучивању о набавци програма мора се имати у виду не само једнократна цена, него и цена одржавања и унапређивања система, јер ништа не вреди ако се неки програм инсталира, а онда, због баналног квара на рачунару или мрежи који нема ко да отклони, систем не ради. Препорука светских стручњака библиотекарима је да се одлучују за уходане системе на којима ради што више библиотека у региону, јер, мада су конверзије и размене записа могуће и између различитих система, то увек тражи додатни рад и време. Прављење нових програмских пакета у земљи у транзицији, као што је Србија, није рационално, јер је њихова израда и одржавање веома скупо. Домаћи информатички стручњаци би требало да се оријентишу на рад на пројектима дигитализације наше културне баштине, стварање дигиталних архива научне продукције Србије и сл. Данашњи корисници информацију о томе шта се налази у фонду би-

блиотеке сматрају елементарном информацијом, они желе цео текст, слику и звук у дигиталној форми. Библиотеке треба да се оријентишу на то да корисницима пруже што више информација, које су им доступне увек и свуда, а не само у радно време библиотека, а информатички стручњаци треба у томе да им помогну.

Уместо закључка:

1. Мале библиотеке не треба да остану ван система узајамне каталогизације, јер тиме своје фондове затварају пред великим бројем потенцијалних корисника.

2. У данашње време светски тренд је стандардизација рада и квалитета у међународном оквиру, тако да је нерационално користити много различитих програма у истом граду, региону или земљи.

3. Као делатност која представља инфраструктурну подршку научном раду и технолошком развоју, библиотекаство мора бити под пресудним утицајем оних због којих постоји. Професија библиотекара у свету је данас веома цењена, јер библиотекари све више прерастају у стручњаке за управљање знањем, али је истовремено и веома захтевна, јер тражи константно стручно усавршавање, прилагођавање технолошком напретку и интензивно повезивање у оквиру струке. Светска мрежа учинила је да су многе баријере у комуникацији нестале, електронски документи путују тренутно кроз мрежу и библиотеке и библиотекари се морају трансформисати. Затварање у мале средине и ограничења свих врста никада нису ни биле одлике професије која је прва промовисала универзално људско право на доступност информација.

Резиме

Аутоматизација пословања библиотека и њихово повезивање у мреже је императив данашњег времена. Библиотеке у Србији су аутоматизовале своје пословање делом на локалном нивоу, а делом изградњом кооперативних система. Програми на којима раде у локалу ће у наредних неколико година постати технолошки толико застарели, да ће постати препрека даљем развоју, те је изградња кооперативних система једини прави пут развоја. Дат је и преглед постојећих програмских пакета у Србији и указано на елементе које треба имати у виду приликом одлучивања о прикључивању неком од постојећих система. Указано је и на промену очекивања код корисника, који све више од библиотека очекују не само електронске каталоге, него и електронске документе.

LIBRARY SYSTEMS AND PROBLEMS OF THEIR LINKING

Summary

Automation of the library processes and their interconnection in networks is the imperative of modern times. Libraries in Serbia automated their working processes partly on the local level and partly by building cooperative systems. Software used on local level will in the next few years become technologically so obsolete that it will become an obstacle for further development, so building cooperative systems is the only right way for development. A review of existing software packages used in Serbia is given and some elements that should not be overlooked in the process of deciding which cooperative system to join are emphasized. User expectations are changed, more and more they expect from libraries not just electronic catalogues, but electronic documents.

Литература

1. ПОПОВИЋ-БОШКОВИЋ, Гордана, ФИЛИПИ-МАТУТИНОВИЋ Стела. *Виртуелна библиотека Србије (ВБС) – рачунарско повезивање библиотека у Србији*. Инфотека, бр. 1-2, 2001, стр. 57-79.
2. ФИЛИПИ-МАТУТИНОВИЋ, Стела. *Пројекат Темпус*. Инфотека, бр. 1-2, 2001, стр. 81-90.
3. ВИДАКОВИЋ, Милан, КОЊОВИЋ, Зора. *Предлог решења централног каталога за локалне базе библиотечких записа*. Инфотека, бр. 1-2, 2004, стр. 113-119.
4. СТЕВАНОВИЋ, Весна. *Виртуелна библиотека Србије (ВБС)*. Инфотека, бр. 1, 2003, стр. 95-102.
5. ДИСТРИБУИРАНИ библиотечки информациони систем *BISIS* / уредници Душан Сурла, Зора Коњовић. Нови Сад, Група за информационе технологије, 2004. – 262 стр. : илустр., 24 см. – (Едиција Рачунарске науке)
6. VAN HALM, Johan. *Interoperabilnost – sodelovanje in konkurenca v prostoru knjižnic in informacijskih servisov*. Organizacija znanja, 2004, br. 3 http://splet02.izum.si/cobiss/CobissNews.jsp?apl=/2004_3/ar06.jsp